

A könyvíró Lorántffy Zsuzsanna

A művelődéstörténet szakemberei régóta tárgyalják a kiváló erdélyi fejedelemszony és nagy hírű pataki úrnő, Lorántffy Zsuzsanna hatalmas és széles körű művelődéspártoló tevékenységét. Református templomok, gyülekezetek, iskolák tapasztalták meg jótékonykodását, védelmét és ösztönzését; sok-sok diák hazai és külföldi iskolázását köszönhette neki; számos könyv kinyomtatásának volt bőkezű mecénása. De az már kevésbé köztudott, hogy valószínűleg *teológiai tanulmányokat is készített*. Egy ilyenről tájékoztat Vanoviczi János „*fehér barát*”, vagyis pálos szerzetes Rómából 1658. június 21-én a fejedelemszonnyhoz Sárospatakra írt levele. Ez a tanulmány *A Szentlélek származásáról* szöveget, amelyet Lorántffy Zsuzsanna a pálos barátoknak átadott, az elvitte Rómába. „*Mutattam tudós embereknek – írta levelében –, kik megdicsérték és csudálkoztak a Nagyságod szép okosságán.*” Sajnos a tanulmányt nem ismerjük, nem maradt ránk semmiféle formában. Azért felmerül a gondolat: vajon az 1648 utáni évtizedben, a sárospataki főúri rezidenciájában élő özvegy fejedelemszony tolla alól – sok gondja, baja közepedte – talán más, hasonló tanulmányok is kikerülhettek.

Lorántffy Zsuzsanna, ismeretlen művész olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képesarnok, 38.)

Azt viszont biztosan tudjuk, hogy *Lorántffy Zsuzsanna volt az első magyar nő, akinek nyomtatott könyve jelent meg*. Számos nőíróról tudunk a középkorból, akik a kódexmásolásba saját áhítatos gondolataikat is belevitték és nevüket is megörökítették. Ilyen volt Ráskai Lea, Sövényházi Márta és mások. Az ő sorukat folytatta I. Rákóczi György erdélyi fejedelem nagy műveltségű felesége, aki nem kézzel írott kódexben tette közzé az általa összegyűjtött bibliai anyagot, hanem – a XVII. század lehetőségének megfelelően – már nyomtatott könyvben.

A gyulafehérvári nyomdából 1641-ben került ki szép kiállítású könyve, amely ezt a címet viseli: *Moses és a profeták, azaz az igaz keresztyeni vallásnak negyvenöt ágazatának szent írás béli győzhetetlen bizonságh tétele*. Könyvében a fejedelemszony – a címnek megfelelően – Mózes és a próféták szentírási könyveiből kigyűjtött idézetekkel kívánja bizonyítani „*az igaz keresztyeni vallás*”, vagyis *a kálvinista hitfelfogás negyvenöt*

tételét. A kötetben nem található a fejedelemasszonytól származó saját szöveg, viszont a gyűjtés, s a gyűjtött szövegek szakszerű elrendezése az ő munkája. Ma antológiának, szöveggyűjteménynek nevezzük az ilyen kiadványokat.

A címlap szövege pontosan felvilágosít a kötet keletkezéséről és céljáról. A könyvben szereplő idézetek „nagy részént az fejedelmi méltósággal tündöklő erdélyi fejedelem asszonytul, Lorántffy Susannatul, másoknak jó példa adásával, az szent írásnak gyakor olvasása között ki szedegettettek”.

Tehát a kor szokása szerint mások is készítettek saját használatukra ilyen bibliai idézetgyűjteményt, ezek példáját követte a fejedelemasszony is, aki gyakran olvasta a Bibliát. S így folytatódik a címlap tájékoztatása: „és az után megbővítettvén az idvességre óhajtozókhöz való buzgóságból közönségessé tétettek”, vagyis – a könyvet kézbe véve – mások számára lelki üdvösségre szolgáljanak, közkinccsé váljanak. A címet Lorántffy Zsuzsanna az újszövetségi szentírásból vette, Lukács evangéliumából, ahol így szól Jézus: „Van Mózesük és prófétájuk, hallgassák azokat.” (Lukács 16, 29.) A kötet 180 oldalas.

A kálvinista vallásfelfogás negyvenöt tételének legtöbbje éles támadás a katolikus egyház hagyományos tanítása ellen. Ez jelentkezik természetesen Lorántffy Zsuzsanna könyvének fő címeiben is kemény, támadó megfogalmazásokban. Néhány példa ezt jól megvilágítja: „Az megigazulásról: csak az hit által vagy az megigazulás”, „Az jó cselekedetekről: az jó cselekedetek által nem igazulhat meg az ember”, „Az szentekről: az szenteket nem kell segítségül hívni”, „Az szentek ereklyéről: Az szenteknek ereklyéjüket nem kell tisztelni”, „Az purgatóriumról: nincsen purgatórium”, „Az anyaszentegyháznak hatalmáról: az anyaszentegyházban nincsen oly Monarcha, az ki mindeneken egyedül uralkodnék”, „Az képekről: nem szabad képeket csinálni isteni tiszteletnek okáért, sem azokat tisztelni”, „Az keresztről: az kereszt, melyet az ujjukkal formálnak az pápisták, nem úzi el az sátánt” stb.

Sajátos fogadtatása lett a könyvnek, az első magyar nőíró művének. Hitsorsosai nyilván örömmel fogadták és forgatták, hitük megerősödését és elmélyülését várva tőle. Elismerését fejezte ki a kolozsmonostori jezsuiták egyik vezetője is, Vásárhelyi Dániel, aki egyébként gyakran volt vacsoravendég a fejedelmi palotában, amelynek elmaradhatatlan része volt a hittételekről való – gyakran eléggé heves, ugyanakkor baráti – eszmecsere. Vásárhelyi Dániel, korábban a bécsi egyetem tudós professzora, elismerő üzenetet írt a könyv elolvasása után a fejedelemasszonynak: „Én bizony nagy álmélkodással hallom és rész szerént látom is Kegyelmes Asszonyom, hogy Nagyságod ily fejedelmi méltóságában lévén, az Isten törvényében való elmélkedést, s azt Isten könyvének tudományát minden világi mulatságnál nagyobbra láttatik becsülni. Nagy kegyelmét, atyai jóakarátát mutatta Isten Nagyságodhoz, mikor Nagyságod elméjét és szívét ezeknek szeretetére élesztette.” Az ökumenikus gondolkodás XVII. századi szép erdélyi megnyilatkozása ez!

A nyugati országrészben azonban nem így fogadták a fejedelemasszony-író kötetét. Egy – nyilván katolikus vallású – ismeretlen szerzőjű röpiratot nyomtattak ki Pozsonyban, vagy Bécsben *Nova Transylvanica* címmel. A röpirat gúnyolódó hangon foglalkozott a könyvvel, s a kor szokása szerint goromba, alpári stílusban vette tűz alá a főrangú fejedelmi szerzőt. Címében a Lorántffy név első szótagjával lónak nevezi őt a röpirat, címlapján pedig az ószövetségi frigyláda elé befogott két üsző helyett a fejedelemasszonyt mint tehenet ábrázolja. De a röpirat e nyugat-magyarországi városokban is sokakban ellenérzést, idegenkedést keltett. „Magok chatholikus főurak is megbotránkoztak” – írta a fejedelem bécsi megbízottja. I. Rákóczi György mindent megtett, hogy ez a gyúnyirat ne juthasson felesége kezébe, sőt, hogy arról még hírt se szerezzen.

Közben azonban a gyulafehérvári fejedelmi udvar egyik köztisztelőben álló papja, nevelője és tudósa, Kereszturi Pál nem csupán haragra gerjedt a röpirat hírének hallatán, hanem maga is hasonló becsmérő hangnemben egy ellenröpiratot készített az ismeretlen szerző és műve ellen, a fejedelem tudta nélkül. Váratlan lett a folytatás. A fejedelem fel fogása szerint ugyanis a *mocskolódásra nem mocskolódással kell felelni, a becstelenséget nem teszi semmissé mások új becstelensége*. Ezért úgy rendelkezett, hogy Erdély, illetőleg a hatalma alatt álló többi területen kutassák fel, gyűjtsék össze és égessék el a két röpirat példányait. Rendelkezését százszázalékosan végrehajtották: *ma egyetlen példányt sem ismerünk egyikből sem*, még a királyi Magyarország területéről, sőt, még külföldről sem. Csakis Rákóczi György levelezéséből tudunk arról, hogy ezek ténylegesen kinyomtatott és terjesztett röpiratok voltak. Az 1642-es esztendő végére azután a nagy port felvert könyv-vita hullámai elenyésztek.

Könyvtörténetünk, nyomtatványtörténetünk ma szegényebb két kiadvánnyal, és mindnyájan gazdagabbak vagyunk számos emberi tanulsággal.

†Fehér Erzsébet

Irodalom. Szilágyi Sándor: Rajzok és tanulmányok. I. Lorántffy Zsuzsanna, Budapest, 1875; Szabó Károly: Régi magyar könyvtár. I., Budapest, 1879. 716. sz.; Illési Sándor: Adalékok Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony irodalmi működéséhez. Magyar Könyvszemle 1888; Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VII. Budapest, 1900; Hegyaljai Kiss Géza: Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgyné fejedelemasszony. Élet és jellemrajz. Tahitófalu, 1929; Pintér Jenő: A magyar irodalomtörténet tudományos rendszere. III. A magyar irodalom a XVII. században. Budapest, 1931; Fehér Erzsébet: Pataki nagyszonyok. Sárospatak, 1991.

Egy református borsodi főúr, báró Vay II. Miklós

Mottó: „Jó magyarnak lenni igen nehéz, de nem lehetetlen.”
(Széchenyi István)

Száznegyvennégy évvel ezelőtt, 1873-ban a tiszáninneni evangélikus, református egyházkerület tavaszi közgyűlésén Miskolcon Kun Bertalan püspök hosszan méltatta előadásában Alsózsolca neves szülöttének, báró Vay II. Miklósnak azt az addig 50 éven át kitarató és gyümölcsöző munkáját, amit a református egyház és annak iskolái javára végzett. Többször utalt arra a világi politikai életútra is, amelyet a báró ugyanezen idő alatt megtett. Báró Vay II. Miklós élete valóban két színes szálból fonódott össze: az országos politika és a református egyház szolgálatából, s lett a két szálból olyan zsinór, amely a XIX. századot csaknem átérte, s amely sokaknak akár mértékül is szolgálhatott. Ez az írás ezt az életutat követi szálanként is, összefonódottan is.

GYERMEK- ÉS IFJÚKORA

1802. április 29-én, éppen 215 éve Alsózsolcán született báró Vay I. Miklós hadmérnök és Adalsheim Johanna első gyermekeként. A szülők főúrhoz illő gondos nevelésben részesí-